

УДК 341.01

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. СТАТТЯ ПЕРША

Хонін В. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

*«Немає нічого більш практичного, ніж гарна теорія»
Роберт Кірхгоф*

Анотація. *Стаття присвячена сучасному викладенню основ методології теоретичного моделювання міжнародних відносин – системі методологічних принципів. У даному дослідженні розглядаються принципи емпіричного підходу, ціннісного підходу, раціонального підходу, абстрагування, необхідної ідеалізації, толерантності, творчого підходу, історико-прогностичного підходу, розумної актуалізації. Кожен із запропонованих принципів концентрує увагу на окремій, але синергетично пов'язаній і значущій для дослідника контентній частині предмета – буття міжнародних відносин.*

Крім того, аналіз міжнародних відносин неможливий без використання принципів матеріалізму, синархії, системності, емерджентності та когерентності. Так, необхідність застосування спеціалізованого принципу емерджентності, виведеного з синархії, пов'язана з тим, що система міжнародних відносин постійно еволюціонує, а також виникають нові формати взаємодій між суб'єктами та нові функціонально організовані структури, в особі, наприклад, нових міжнародних організацій, що виникли в епоху глобалізації.

Ключові слова: *міжнародні відносини, темпор, синергія, емерджентність, кластери спорідненості, еквіпотенціальність, типологічні групи міжнародних відносин, золотий перетин, екстерналії світової політики.*

Постановка проблеми. Теорія міжнародних відносин, будучи зорієнтованою на виявлення закономірностей життя міжнародних відносин у темпорально¹ певних історичних просторах, повинна мати і свої особливі методологічні принципи, які належним чином можуть допомогти досліднику досягти поставлених цілей і вирішити спеціалізовані завдання.

Мета статті – відзначити безумовну прагматичну розумність підходу до формування комплексу методологічних принципів *Дж. Розенау*, разом з тим дозволимо собі запропонувати вимогливому читачеві, безсумнівно високкваліфікованому колезі, як для порівняльного аналізу, так і для визначення «параметрів збіжності», дещо інший концептуальний підхід і виділимо чотирнадцять основних принципів дослідження, на наш погляд, практично застосовних в рамках сучасної теорії міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. *Дж. Розенау* запропонував дев'ять основних принципів методології теорії міжнародних відносин. Взявши за основу контент

¹ *Темпор* – сукупність констант, що визначають як субстрат явища, так і сутнісні обставини життя його базового процесу; практично сфокусована структурна суть цього процесу, межі здійснення якого фіксуються значущими показниками змін станів його суб'єктів і ситуативних умов середовища їх життєдіяльності.

ідеї, у цій статті дозволимо собі проінтерпретувати цей концепт, жодною мірою не змінюючи його суті [1, с. 19-31]. Отже:

- *принцип емпіричного підходу*, який припускає можливість побудови теоретичних моделей міжнародних процесів на основі сукупності вже існуючих фактів, але без створення загальної концепції, що в рамках цілого ряду наук досліджують ті чи інші сторони життя міжнародних відносин;
- *принцип ціннісного підходу*, який визначає можливість побудови концептуальної теорії деякої області міжнародних відносин на основі сукупності цінностей і їх інтерпретацій, визначених загальною орієнтацією дослідників. При цьому слід оцінити, до якої з моделей теоретизування відноситься ця концепція: емпіричного, власне ціннісного чи критичного виду;
- *принцип раціонального підходу*, який передбачає взаємозумовленість і раціональний взаємозв'язок процесів, що реально протікають в міжнародному середовищі, знаходження причинно-наслідкових зв'язків в рамках кожної з сукупностей конкретних міжнародних явищ;
- *принцип абстрагування*, який апіорі потребує узагальнення сукупності уявлень про досліджувані міжнародні явища і, відповідно, обов'язкове виділення основних причинно-наслідкових зв'язків міжнародних явищ і, відповідно, загальної ідеї вибудовуваної концепції;
- *принцип необхідної ідеалізації* (генералізації), що передбачає введення обмежень у процесі створення теоретичних моделей міжнародних відносин. Цей підхід вимагає заради визначення основної ідеї концепції відмову від несуттєвих частковостей, що ускладнюють визначення основного причинно-наслідкового зв'язку між основними компонентами міжнародного процесу;
- *принцип толерантності* (неабсолютності), який передбачає не тільки визнання можливим існування інших концепцій та інтерпретацій при аналізі конкретних міжнародних процесів, а й можливість розбіжностей, аномалій і винятків, що не підтверджують основну ідею концепції, але, можливо, мають пояснення в рамках інших теоретичних моделей;
- *принцип творчого підходу*², необхідний, насамперед, при створенні концептуальної моделі багатофакторних міжнародних явищ, що мають занадто складну, поліструктурну основу і, відповідно, потребують більш високий рівень ідеалізації;
- *принцип історико-прогностичного підходу*, що передбачає що дослідник, виходячи з притаманної йому політико-світоглядної орієнтації, намагатиметься визначити майбутнє міжнародних явищ, до яких так чи інакше причетний цей дослідник, що бажає пізнати ймовірність здійснення своїх надій і очікувань;
- *принцип розумної актуалізації*, що дає підставу для перемикання теоретичного дослідження на іншу ідею у разі, якщо існуюча концепція вже не відповідає новим ситуативним умовам міжнародного середовища і не враховує тенденції, що знову проявились, і реалії міжнародних відносин, та й формування інших теоретичних поглядів і системних уявлень про їх життя.

А. І. Бочкарьов систематизував принципи дослідницької діяльності, запропоновані рядом видатних наукових авторитетів, які й для справжнього дослідження, безсумнівно, представляють високу цінність. Ось як вони виглядають в його інтерпретації:

² У свою чергу, *А. К. Скаленко*, аналізуючи творчу працю і управління, запропонував комплекс із шістнадцяти універсально застосовних системно-інформаційних принципів, а саме: – *Фундаментальності*; – *Опосередкованості*; – *Цілеспрямованості*; – *Циклічності*; – *Трансформації*; – *Випередження*; – *Прискорення*; – *Оптимізації*; – *Антропомерності*; – *Соціальності*; – *Поділу*; – *Пріоритетності*; – *Інтеграції*; – *Моральності*; – *Еквівалентності*; – *Достовірності* [3, с. 223-407].

- *принцип додатковості* – сформульований *Н. Бором* принцип, згідно з яким за експериментального дослідження мікрооб'єктом можуть бути отримані дані або про його енергії і імпульси, або про поведінку в просторі та часі. Має широке тлумачення при поясненні явищ в природі, соціумі та біосфері і активно використовується в сучасному природознавстві;
- *принцип достатньої підстави Лейбніца* – в природі «повна» причина будь-якого перетворення еквівалентна його «повному» слідству;
- *принцип ієрархічного підпорядкування (Хакена)* – довгоживучі змінні підпорядковують собі короткоживучі;
- *принцип компліментарності* – послідовність підстав в одній нитці ДНК в точності зумовлює послідовність підстав в іншій нитці;
- *принцип Лешательє* – зовнішній вплив, що виводить систему з термодинамічної рівноваги, викликає в ній процеси, прагнучи послабити результати цього впливу;
- *принцип найменшої дії* – один з варіаційних принципів механіки, згідно з яким для даного класу порівнюваних один з одним рухів механічної системи здійснюється те, для якого дія мінімальна;
- *принцип І. Р. Пригожина (принцип переходу до порядку)* – «джерелом порядку є нерівноважності. Нерівноважність є те, що породжує порядок з хаосу»;
- *принцип Ф. Реди* – все живе від живого;
- *принцип фальсифікації (введений К. Поппером)* – критерієм науковості теорії є її фальсифікованість або оскаржуваність. Якщо вчення (астрологія, ідеологія, теологія і т. д.) здатне витлумачити будь-які факти на свою користь, тобто неспростовне в принципі, то воно не може претендувати на статус наукового» [2, с. 428-429].

Основні результати дослідження. Пропонований модельний ряд ні в якій мірі не відкидає, а, навпаки, на практиці моделювання міжнародних відносин багато в чому звертає увагу дослідника на вже відомі концепти, в представлених вище інтерпретаціях.

Перш за все, необхідно розглянути принцип матеріалізму³, який спільно з принципом діалектики, стверджуючи первинність матеріального і вторинність духовного, розкривають форму існування та руху матерії, визначають у прагматичному форматі можливість і необхідність при аналізі будь-якого об'єкта реального світу виявляти основні причинно-наслідкові зв'язки між явищами; представляти і відображати світ як цілісність⁴.

Міжнародні відносини слід розглядати як одну з форм руху енергії, трансформації матерії. Будучи наслідком і продуктом інформаційно-енергетичного обміну, вони здійснюються в процесі життєдіяльності людей і їх соціумів та являють собою якісь просторово-енергетичні зміни, які відображають істотні обмінні процеси, що здійснюються в Природі, між нею і Людством і, відповідно, визначають специфічні форми розвитку всього людського суспільства як частини матеріального світу. *А. В. Дабагян* постулював, що «всі спостережувані процеси відбуваються в результаті енергетичної взаємодії різних форм матерії, а все різноманіття духовних переживань і оцінок насправді є відображенням єдиного матеріального світу в матеріальній же структурі людського мозку, його складової частини» [4].

У сучасному науковому розумінні це так само означає, що коріння цього специфічного виду суспільних відносин слід, насамперед, шукати як в параметрах генетичних відста-

³ Шановний Колега, це зовсім не ностальгічний уклін минулому «радянської» епохи в науці, а тверезе розуміння суті і раціональної корисності даного наукового підходу.

⁴ Що повністю відповідає першому принципу аналітики, який Козьма Прутков визначив як – «Зри в корінь».

ней, що уособлюють людські популяції, так і в динаміці формування етносів, народностей, націй і народів. Інформаційно-енергетичний обмін, що відбувається в процесі міжетнічного обміну, підтримуваний і регламентований державами у форматах вже міжнаціонального обміну, сприяє поступовій трансформації власне генома людства, а глобалізаційні процеси, відображенням і наслідком яких є міжнародні відносини, прискорюють цю трансформацію, оптимізуючи адаптацію всього Людства до різко мінливих умов середовища його буття.

Відповідно, далі базис міжнародних відносин слід шукати, як у форматах економіко-організаційних структур, що визначають життєдіяльність окремих, відносно-відокремлених соціальних організмів розділеного Людства, так і в глобалізаційних процесах життя людського суспільства, що об'єднують його в ціле. Ні в якому разі не можна відривати міжнародні відносини від усєї системи внутрісоціумних відносин, від конкретної діяльності держав і життя народів.

Методологія, що має діалектичну основу, дозволяє досліджувати і відповідним чином відображати міжнародні відносини як об'єктивний і закономірний соціальний процес, що протікає в рамках людського суспільства. *Принцип матеріальної єдності світу* якраз і передбачає різні форми існування матерії і її рух. Рух матерії набуває форму окремого явища, який має вже своєю сутністю – принципом його життя. Явище і його сутність перебувають у діалектичній єдності. «Діалектика – писав Г. Гегель, – є, отже, рушійна душа всякого розгортання думки і являє собою Принцип, який один вносить у зміст науки іманентний зв'язок і необхідність» [5, с. 135].

Боротьба і єдність протилежностей як усередині розділеного на відносно відособлені частини людського суспільства, так і в процесі його взаємодії з природою, є джерелом і рушійною силою не тільки в цілому суспільного розвитку, але і зокрема міжнародних відносин. Трансформуючись і ускладнюючи, міжнародні відносини поглиблюють, з одного боку, протиріччя між народами, але з іншого, інтенсифікуючи і розширюючись, переходячи при цьому від кількісного приросту до якісних змін, міжнародні відносини об'єктивно сприяють їх вирішенню – об'єднуючи людське суспільство в єдину систему.

Системне бачення дає не тільки можливість представляти міжнародні відносини як цілісність, що існує, функціонує і розвивається на основі відповідних закономірностей їхнього життя, але в той же час презюмує, що якісь одиничні елементи, складові цієї системи, самі є системами, тільки більш низького порядку.

Природно, що для самої системи ці, що не входять в дану систему, явища, але які ніби впливають на неї ззовні, являють собою зовнішнє середовище. Разом же з нею всі ці явища, що взаємодіють, формують нову систему, тільки більш високого порядку, що існує і розвивається, відповідно, за особливими законами. «Розвиток – це складний системний процес. І кожен об'єкт необхідно розглядати не тільки як систему взаємодіючих елементів, але і як елемент більш широкої системи. ... У цьому сенсі дві протилежності, що борються, та є складовими найпростішої системи елементів об'єкта, протистоять середовищу як зовнішні протилежності по відношенню до даного об'єкту. Оскільки напрямки розвитку під впливом зовнішніх детермінантів і під впливом саморуху можуть не збігатися, об'єкт опиняється в стані боротьби з середовищем» [6, с. 103].

Зрозуміло, що сказане в точності відображається в системі міжнародних відносин, яка природно є підсистемою всієї системи суспільних відносин Людства – системи особливих «самосуперечностей» соціальних процесів, що протікають в рамках всього людського суспільства. Саме людське суспільство існує у зовнішньому середовищі, разом з якою становить нову систему, що є елементом світобудови, і «напрямки розвитку» міжнарод-

них відносин «під впливом зовнішніх детермінантів і під впливом саморуху» часто не збігаються, що приводить їх в «стан боротьби із середовищем», створюючи і долаючи кризи «співжиття» окремих частин Людства.

Принцип системності, будучи одним з основних методологічних принципів, припускає в той же час розгляд міжнародних відносин як умовно цілісної, складної системи, що розвивається, оскільки міжнародні відносини складаються з безлічі компонентів, мають величезну різноманітність інваріантних і варіативних структур міжсоціумних взаємодій. Будучи, відповідно, наслідком реалізації різноманітних функціональних завдань, ці взаємодії утворюють значимо складні з організації різнорівневі безлічі рядів, комплексів і підсистем. «Є три іпостасі системного підходу, що розкривають існуючі феномени сучасного якісного аналізу, – зазначає В. П. Кузьмін. – По-перше, він виступає як засіб об'єктивізації (виділення в якості об'єкта дослідження) цілісних явищ і системних комплексів; по-друге – як характеристика загальних механізмів інтеграції; по-третє – як розкриття якісної багатовимірності явищ» [7, с. 254].

Для міжнародних відносин компонентами внутрішнього середовища, є власне відносини між соціальними організаціями – окремими щодо відокремлених частин людського суспільства, що представляють собою ряди проявів особливостей їх внутрісоціумного життя. Разом з тим у межах зростання системи міжнародних відносин з усією очевидністю проявляються і особливості геоекономічного, геополітичного, в цілому, геоцивілізаційного порядку і, відповідно, формуються ряди інваріантних і комплекси темпорально варіативних структур.

У той же час зовнішнє середовище для системи міжнародних відносин становлять все те, що відбувається всередині відносно відокремлених соціальних організацій розділеного Людства; вся їх об'єктно-організаційна структура; природне середовище проживання Людства; вся система світобудови. Системний підхід до міжнародних відносин передбачає не тільки їх екіпотенційне, тобто складну систему взаємозалежності і взаємопідпорядкованості з усіма іншими елементами світу, але й націлює на виявлення власне властивих цій системі структур і пов'язаних ними елементів.

При цьому як структури, так і елементи системи міжнародних відносин мають свої видові типологічні характеристики, особливі закономірності функціонування. Диференціальне виділення цих елементів і варіативність пов'язаних структур, складна динаміка їх перетворень призводять до зміни стану всієї системи міжнародних відносин, визначаючи її як високо динамічну систему, формуючи тенденції її розвитку. «Диференціація, – посилаючись на Т. Парсонса, пише Дж. Модельский, – «один з головних процесів структурної зміни», який складає шлях «прогресуючого» розвитку до «систем більш високого порядку». Диференціація – це поділ елемента або структури соціальної системи на два або більше елементів або структур, які відрізняються за своїми характеристиками і функціональним призначенням в системі» [8, с. 471].

Але прояв цих тенденцій є ні чим іншим як особливим інтегративним процесом опосередкування цих одиничних змін. На визначення характеру подібних інтегративних процесів, що протікають в міжнародних відносинах, і орієнтований принцип системності.

У той же час, системний підхід передбачає і наявність множинних причин розвитку міжнародних відносин. Їх дослідження та вивчення проводяться з різних позицій, з різним набором методів і методик їх застосування, що дає в результаті багатовимірну систему міжнародних відносин, яка є частиною загальнонаукової картини світу.

Принцип синархії, як один з основних принципів Загальної частини теорії міжнародних відносин, слід поставити на перше і основне місце і в колі спеціалізованих методо-

логічних принципів, націлених на типологічний аналіз міжнародних відносин, «переміщують акценти дослідження на ставлення, зв'язок, час». «Синергетика тому і є розвитком теорії систем, зазначав *М. С. Коган*, – що від вивчення структури системних об'єктів як способу їх організації, що забезпечують їх цілісність..., і від вивчення функціонування систем... і навіть від синтезування цих підходів..., синергетика піднялася до розгляду того, як будова та функціонування складних і надскладних систем проявляється в їх розвитку» [9, с. 37].

При цьому передбачається, що основні методологічні принципи Загальної частини теорії міжнародних відносин будуть доповнені специфічними принципами типологічного аналізу в частині Особливої теорії, практично всі з яких вже так чи інакше функціонально використовувалися раніше. «Типологія, – пише *Г. М. Перепелиця*, – є одним з найважливіших способів і прийомів теоретичного аналізу міжнародних відносин. Типологічний аналіз дає можливість виявити найбільш загальні і сутнісні характеристики, ознаки, сторони міжнародних відносин. Типологічна процедура визначається, насамперед, сутнісними родовими ознаками міжнародних відносин. Вона являє собою формальну класифікацію, оскільки, таким чином, обмежує сенс понять і зменшує їх обсяг» [10, с. 11].

Міжнародні відносини, будучи результатом життєдіяльності людей, соціальних спільнот, народів, держав, нарешті, частиною життєдіяльності всього Людства, по суті своїй відображають всі риси нашого різноманітного світу. Й історичні прояви міжнародних процесів, маючи, з одного боку, супідрядний зі світобудовою, багатоплановий характер, з іншого, являють собою конкретно індивідуалізовані, персоніфіковані ситуативні взаємодії конкретних соціальних суб'єктів. За образним уявленням деяких авторів, «синархії є ефектом системної цілісності суб'єкта, який полягає в отриманні додаткових якостей, які перевищують суму ефекту діяльності окремих елементів системи до включення їх в системне ціле» [11, с. 21].

Синергетичний підхід при дослідженні міжнародних відносин якраз і передбачає, що безліч їх проявів зовсім не обов'язково є наслідком лише об'єктивної зумовленості їх життя. Навпаки, вони пов'язані з ланцюгом непередбачуваних подій і випадковостей. «Синергетика ж, – писав *Ю. В. Павленко*, – принципово відкидає однозначну запрограмованість розвитку початковими умовами і надає великого значення спонтанності і випадковості. Вона виходить з того, що системи за своєю природою знаходяться переважно в стані нестійкої рівноваги не тільки в силу зовнішніх обставин, а й через спонтанні зміни в них самих. Незначні, спершу малопомітні, відхилення від «норми» можуть призвести з часом до кардинальних змін. ... Реалізується випадковість, актуалізуючи одну з потенційних можливостей, розкривається як дійсність, відкриває перед системою нові можливості і робить весь процес її руху в певному напрямку необоротним [12, с. 15-17].

У межах самої сукупності історично реальних міжнародних відносин, які в цьому плані видаються нерівноважною системою, виникають якісь флуктуації, які, розширюючись і накопичуючись, руйнують їх структури і навіть серйозно трансформують окремі підсистеми міжнародних відносин. Але це не руйнує саму систему міжнародних відносин, а лише приводить її до якісно нового стану. Подібні відкриті системи постійно реформуються, що сприяє виникненню нового порядку взаємин частин та елементів, які, як втім і сама система, можуть вчиняти певні фазові переходи⁵.

⁵ *Фазовий перехід* (фазове перетворення) в термодинаміці – перехід речовини з однієї термодинамічної фази в іншу при зміні зовнішніх умов. З погляду руху системи по фазовій діаграмі при зміні її інтенсивних параметрів ... фазовий перехід відбувається, коли система перетинає лінію, що розділяє дві фази. Оскільки різні термодинамічні фази описуються різними рівняннями стану, завжди можна знайти величину, яка стрибкоподібно змінюється при фазовому переході [13].

Міжнародні відносини знаходяться в постійному розвитку та оновленні. Визначальна роль способу виробництва по відношенню до структури суспільства проявляється в міжнародних відносинах з відомою специфікою, зумовленою нерівномірністю розвитку окремих соціальних організмів людського суспільства, що пов'язуються в синергетично єдине утворення, в системне ціле. Але власне всі дії з організації цих зв'язків відбуваються як «зважаючи на спонтанні зміни» у житті соціальних організмів, так і в результаті цілеспрямованих дій величезної і різнорівневої безлічі суб'єктів, складових підстав динамічних змін «зовнішніх обставин» міжнародного буття.

Розглядаючи міжнародні відносини як природно-історичний процес, теорія зобов'язана враховувати специфіку функціонування в його рамках подібного безлічі відносно відокремлених, структурно складних і якісно неоднорідних соціальних суб'єктів. Всі ці суб'єкти володіють значними відмінностями як в спонукальних силах їх діяльності, в рівнях усвідомлення свого місця і ролі в об'єктивно обумовленому процесі життя людського суспільства, так і в реальних можливостях впливу на середовище, щоб оптимізувати свій стан і становище.

Але, в кінцевому рахунку, саме сукупність їхніх ініціатив створює структурно організоване поле міжнародних взаємодій, який і являє собою в цілому особливу дисипативну систему. «Взаємодія системи із зовнішнім світом, її занурення в нерівноважні умови, пишуть – І. Пригожин, І. Стенгерс, – може стати вихідним пунктом у формуванні нових динамічних станів – дисипативних структур» [14].

Таким чином, використання принципу синархії дає досліднику можливість використовувати «ефект системної цілісності», який дозволяє виділити якийсь ряд якостей як власне всієї системи міжнародних відносин, так і її окремих підсистем, комплексів, ансамблів. «Синергетика – це нове світобачення, – переконаний С. Л. Удовик. – Вона досліджує механізми глобальної еволюції, ієрархічної організації світу, феномени самоорганізації та саморозвитку, нелінійності і нерівноважності, становлення «порядку через хаос» і нестійкості як основоположної характеристики процесів еволюції» [15, с. 374].

Саме ці виділені на умовах спорідненості якості, після того як вони проявляються досліднику як властивості досліджуваних явищ, і дадуть йому можливість визначити типологічні групи міжнародних відносин. Але в той же час деякі сукупності, комплекси або інші структурно організовані групи міжнародних відносин набувають певних властивостей, що не були у складових цієї групи окремих міжнародних відносин або/їх рядів. У теорії систем прояви подібних властивостей пов'язують з *принципом емерджентності*.

Емерджентність⁶ – це незвідність за принципом властивостей системи до суми властивостей її компонентів або до комбінації властивостей окремих її елементів. Необхідність застосування цього, виведеного з синархії, принципу в Особливій частині теорії міжнародних відносин пов'язана з тим, що система міжнародних відносин постійно еволюціонує, і виникають як нові, раніше не виявлені формати взаємодій суб'єктів, так і нові функціонально організовані структури, в особі, наприклад, нових міжнародних організацій, що виникли в епоху глобалізації.

Відповідно, у деяких типологічних групах міжнародних відносин, властивості, що проявляються, як у подібних структур, так і у окремих міжнародних взаємодій і не зводяться до простих перестановок їх суб'єктів та / або відносин між ними.

Словом, для дослідника виникає необхідність типологізувати подібні групи, а для цього йому потрібно підібрати ознаки-критерії оцінки їх особливих властивостей. «У кла-

⁶ «Емерджентність – (англ. *Emergence* – виникнення, поява нового) якість, властивості системи, які не притаманні її елементам окремо, а виникають завдяки об'єднанню цих елементів в єдину, цілісну систему» [16].

сифікації систем емерджентність може бути основою їх систематики як критеріальних ознак системи. У біології та екології поняття емерджентності можна виразити так: одне дерево – не ліс, скупчення окремих клітин – не організм. Наприклад, властивості біологічного виду або біологічної популяції не являють собою властивості окремих особин, поняття «народжуваність», «смертність» незастосовні до окремої особини, але застосовуються до виду в цілому» [17].

Використання принципу емерджентності не тільки дозволяє це зробити, але і вимагає в кожному конкретному випадку створювати спеціальну критеріальну основу для оцінки властивостей кожної, заснованої на кластері⁷ їх спорідненості, типологічно особливої групи міжнародних відносин. При цьому, велике різноманіття відносин, що трапилися в житті міжнародного співтовариства, та що зв'язують його в цілісність, дає підставу стверджувати про постійне або одночасно паралельне протікання безлічі міжнародних процесів, що мають як різні, так і однорідні субстратні підстави. Розвиваючись, одні відносини між суб'єктами здатні ніби накладатися на інші, посилюючи або розряджаючи протиріччя між ними, сприяючи зближенню суб'єктів або розчиняючи цю можливість. Такий характер протікання міжнародних процесів призводить до зростання якогось нового споріднення між групою міжнародних відносин на базі їх одночасного протікання в одному і тому ж міжнародному просторі, незважаючи, можливо, на відсутність в чомусь інших умов збіжності.

Принцип організації подібної типологічної групи міжнародних відносин визначається як *принцип когерентності*⁸. Під когерентністю розуміють, насамперед, спільне синхронне протікання декількох, часто випадкових процесів. «Загальне поняття когерентності можна сформулювати як фазування узгодження, синхронізацію, що не є силовою взаємодією між станами об'єктів» [19].

Міжнародні відносини здатні бути когерентними скрізь, де у сукупності різних компонентів синхронних міжнародних взаємодій виявляється структурний склад нового цілого. Ансамблі в міжнародних відносинах виникають тоді, коли процеси міжнародних взаємодій когерентні, тобто скорельовані⁹ їх флуктуації. Кожен з процесів міжнародних взаємодій має свій фазово-організований розвиток, що виражається в тому, що у своєму розвитку специфічна організація процесів переходить від однієї типово певної фази до іншої. Когерентність процесів, що «накладаються» виявляється в явному або неявному узгодженні в часі фаз їх здійснення, хоча вони, можливо, і відстають одна від одної на цілком певну постійну величину. Подібні властивості визначають як тимчасову когерентність.

Якщо ж узгодження фаз розвитку окремих міжнародних відносин і досить висока їх функціональна синхронізація відбуваються в деякому просторі кооперативних за своєю суттю процесів¹⁰, що розширюються, (коли процеси, що взаємодіють, впливають один на одного шляхом інформаційно-енергетичного обміну, на відміну від незалежних процесів, що не роблять один на одного ніякого впливу), то дослідник має справу з просторовою когерентністю.

⁷ *Кластер* – (англ. *Cluster*) – системологічного виділена одиниця буття, що володіє досить високою мірою спорідненості структурно залежних елементів її складових.

⁸ «*Когерентність* (лат. *Cohaerens* – «що знаходиться у зв'язку») – «скорельованість (узгодженість) кількох коливальних або хвильових процесів у часі, що виявляється при їх складанні. Коливання когерентні, якщо різниця їх фаз постійна в часі і при складанні коливань виходить коливання тієї ж частоти» [18, с. 451].

⁹ *Кореляція* – (від лат. *Correlatio* – взаємозалежність) систематичний і обумовлений зв'язок між двома рядами даних, зв'язок змінних, при якому одному значенню однієї ознаки відповідає кілька значень іншої ознаки, що відхиляються в ту або іншу сторону від свого середнього значення [20].

У розвитку цих міжнародних процесів можливі періодичні коливання, амплітуда яких враховує як загасання, так і/або, навпаки, розширення цих процесів. Якщо коливання міжнародних процесів синхронні один до одного, то має місце когерентність. І виділення типологічних груп міжнародних відносин можливе для дослідника вже з урахуванням цього і на особливій критеріальній основі вибору. Дуже часто подібні типологічно споріднені міжнародні процеси мають повторюваний порядок фаз їх здійснення, на основі якого дослідник може сформулювати якийсь ряд циклів їх функціонування.

Синхронізований розвиток циклічно організованих сукупних міжнародних процесів можна розглядати як хвилі міжнародних взаємодій, що здійснюються в просторі, що розширюється (ніби перпендикулярно хвилі – просторова когерентність), і в фазах історичного часу міжнародного співтовариства (вздовж напрямку поширення хвилі – тимчасова когерентність). «Фаза (хвилі) – зазначають Стівен Хокінг і Леонард Млодінов, – положення в циклі хвильового процесу у фіксований момент часу; міра того, чи доводиться зроблений відлік на гребінь хвилі, на западину або на якийсь проміжний стан» [22, с. 178]. Ці хвилі, природно збурюючи міжнародне середовище, можуть бути когерентні, як один до одного, так, в той же час, і, власне, до базового градієнту розвитку¹¹ міжнародного співтовариства. Принцип когерентності дає досліднику можливість у кожному окремому випадку типологізувати міжнародні відносини за характером часу здійснення взаємодій їх суб'єктів і зміною конфігурацій міжнародної обстановки.

Список використаної літератури

1. Rosenau J. N. The Scientific Study of Foreign Policy / J. N. Rosenau. – London, 1980. – 577 p.
2. Бочкарев А. И. Фундаментальные основы этногенеза / А. И. Бочкарев. – М., 2008. – 464 с.
3. Скаленко А. Глобальные резервы роста / А. Скаленко. – К., 2002. – 428 с.
4. Дабагян А. В. Теории и модели экономических и социально-политических волн / А. В. Дабагян. – Х. : Интехпром, 2000. – 597 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Сочинения. Т.1 / Г. В. Ф. Гегель. – М., 1929. – 437 с.
6. Методология в сфере теории и практики. – Новосибирск, 1988. – С. 103.
7. Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В. П. Кузьмин. – М., 1980. – 399 с.
8. Модельски Дж. Объяснение долгих циклов в мировой политике / Дж. Модельски // Война и геополитика. Альманах «Время мира». – 2003. – Вып. 3 – С. 471.
9. Коган М. С. Диалектика общего и особенного в методологии познания / М. С. Коган. – М., 2002. – С. 37.
10. Асиметрія міжнародних відносин. – К., 2005. – 555 с.

¹⁰ Кооперативні явища – явища в багаточастковій системі, пов'язані з когерентною (узгодженою) взаємодією великого числа частинок (інакше кажучи, з розвиненими багаточастковими кореляціями). ... Такі рухи пов'язані з локальними змінами ... і мають досить великі просторові і тимчасові масштаби (необхідні для встановлення локальної рівноваги). Кооперативні явища відбуваються як в рівноважних фізичних системах, так і в системах різної природи (фіз., хім., біол. і т. п.), що знаходяться далеко від термодинамічної рівноваги. Рівноважні кооперативні явища можна розділити на дві групи: критичні явища, пов'язані з різними фазовими переходами, і когерентні явища, пов'язані з усталеною макроскопічною впорядкованістю [21].

¹¹ Градієнт розвитку – (від лат. *Gradiens* – крокуючий, одне з основних понять векторного аналізу та теорії нелінійних відображень), вказує коваріантний вектор напрямку найшвидшого зростання функції, що визначає в розвитку дисипативних систем, у тому числі біологічних і соціальних організмів, закономірну кількість змін під впливом флуктуацій їх морфологічних та/або інших властивостей [23].

11. Ребкало В. А., Ковалевский О. Л., Кальниш Ю. Г. Політична аналітика та прогнозування / В. А. Ребкало, О. Л. Ковалевський, Ю. Г. Кальниш. – К., 2002. – С. 21.
12. Павленко Ю. В. История мировой цивилизации / Ю. В. Павленко. – К., 2002. – 760 с.
13. Фазовий перехід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фазовий_перехід. – Заголовок з екрану.
14. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса [Електронний ресурс] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – 2003. – Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogin-stengers_ru.htm. – Заголовок з екрану.
15. Удовик С. Л. Глобализация. Семиотические подходы / С. Л. Удовик. – К., 2002. – 480 с.
16. Бизнес-словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessvoc.ru/>. – Заголовок з екрану.
17. Эмерджентность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эмерджентность>. – Заголовок з екрану.
18. Шелепин Л. А. Теория когерентных кооперативных явлений – новая ступень физического познания / Л. А. Шелепин. – М., 1980. – С. 451.
19. Большая Советская Энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/>. – Заголовок з екрану.
20. Корреляция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Корреляция>. – Заголовок з екрану.
21. Физическая энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fempo.com.ua. – Заголовок з екрану.
22. Хокинг С., Млодинов Л. Кратчайшая история времени / С. Хокинг, Л. Млодинов. – Санкт-Петербург, 2007. – 180 с.
23. Градиент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Градиент>. – Заголовок з екрану.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS. FIRST ARTICLE

Khonin V. N.

Ph.D., Assistant Professor at the International Law department of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The article is devoted to the modern interpretation of the methodology of theoretical simulation of international relations – the system of the methodological principles. This study covers the principles of empirical approach, value approach, management approach, abstraction, necessary idealization, tolerance, creativity, historical and predictive approach and reasonable actualization. Each of the proposed principles focuses on individual, but synergistically linked and relevant to the researcher notional subject– the being of international relations.*

In addition, analysis of international relations is impossible without an application of the principles of materialism, synarchism, system-defined approach, coherence and emergence. Thus, the need to apply the specialized principle of emergence, derived from the principle of synarchism, is caused by the fact that the system of international relations is constantly evolving followed by the new formats of interaction between actors as well as the appearance of new functionally organized structures represented by, for example, new international organizations that emerged in the era of globalization.

Key words: *international relations, temper, synergy, emergence, clusters of affinity, equipotentiality, typological groups of international relations, the golden section, externality of global politics.*

References

1. Rosenau J. N. The Scientific Study of Foreign Policy / J. N. Rosenau. – London, 1980. – 577 p.
2. Bochkarev A. I. Fundamentalnye osnovy etnogeneza / A. I. Bochkarev. – M., 2008. – 464 s.
3. Skalenko A. Globalnye rezervy rosta / A. Skalenko. – K., 2002. – 428 s.
4. Dabahyan A. V. Teorii i modeli ekonomicheskikh i solzialno-politicheskikh voln / A. V. Dabahyan. – H. : Ineh-prom, 2000. – 597 s.
5. Hegel G. W. F. Sochineniya. T. 1 / G. W. F. Hegel. – M., 1929. – 437 s.
6. Metodologiya v sfere teorii i praktiki. – Novosibirsk, 1988. – S. 103.
7. Kuzmin V. P. Prynzyp systemnosti v teorii I metodologii K. Marksa / V. P. Kuzmin. – M., 1980. – 399 s.
8. Modelski G. Obyasnenie dolgih zyklov v mirovoy politike / G. Modelski // Voyna i geopolitika. Almanah «Vremya mira». – 2003. – Vyp. 3. – S. 471.
9. Kohan M. S. Dialektika obshcheho i osobennoho v metodologii poznaniya / M. S. Kohan. – M., 2002. – S. 37.
10. Asymetriya mizhnarodnyh vidnosyn. – K., 2005. – 555 s.
11. Rebkalo V. A., Kovalevskiy O. L., Kalnysh Yu. H. Politychna analityka ta prognozuvannya / V. A. Rebkalo, O. L. Kovalevskiy, Yu. H. Kalnysh. – K., 2002. – S. 21.
12. Pavlenko Yu. V. Istoriya mirovoy zvyvilizazii / Yu. V. Pavlenko. – K., 2002. – 760 s.
13. Fazovyy perekhid [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фазовий_перехід. – Zaholovok z ekranu.
14. Prigozhyn I., Stengers I. Poryadok iz haosa [Elektronnyi resurs] / I. Prigozhyn, I. Stengers. – 2003. – Rezhym dostupu: http://yanko.lib.ru/books/betweenall/prigogine-stengers_ru.htm. – Zaholovok z ekranu.
15. Udovok S. L. Globalizatsiya. Semioticheskie podhody / S. L. Udovok. – K., 2002. – 480 s.
16. Biznes-slovar [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.businessvoc.ru/bv/Term.asp?word_id=27216. – Zaholovok z ekranu.
17. Emerdzentnost [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Эмерджентность>. – Zaholovok z ekranu.
18. Shelepin L. A. Teoriya koherentnyh kooperativnih yavleniy – novaya stupen fizicheskgo poznaniya / L. A. Shelepin. – M., 1980. – S. 451.
19. Bolshaya Sovetskaya Enzyklopediya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://bse.sci-lib.com/>. – Zaholovok z ekranu.
20. Korrelyaziya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Корреляция>. – Zaholovok z ekranu.
21. Fizicheskaya enzyklopediya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.fempo.com.ua. – Zaholovok z ekranu.
22. Hawking S. Mlodinov L. Kratchayshaya istoriya vremeni / S. Hawking, L. Mlodinov. – Saint-Petersburgh, 2007. – 180 s.
23. Gradient [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Градиент>. – Zaholovok z ekranu.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ТЕОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ. СТАТЬЯ ПЕРВАЯ

Хонин В. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Статья посвящена современному прочтению основ методологии теоретического моделирования международных отношений – системе методологических принципов. Статья посвящена современному преподаванию основ методологии теоретического моделирования международных отношений – системе методологических принципов. В данном исследовании рассматриваются принципы эмпирического подхода, ценностного подхода, рационального подхода, абстрагирования, необходимой идеализации, толерантности, творческого подхода, историко-прогностического подхода, разумной актуализации. Каждый из предложенных принципов концентрирует внимание на отдельной, но синергетически связанной и значимой для исследователя контентной части предмета – бытию международных отношений.*

Кроме того, анализ международных отношений невозможен без использования принципов материализма, синархии, системности, эмерджентности и когерентности. Так, необходимость применения специализированного принципа эмерджентности, выведенного из синархии, связана с тем, что система международных отношений постоянно эволюционирует, а также возникают новые форматы взаимодействия между субъектами и новые функционально организованные структуры, в лице, например, новых международных организаций, возникших в эпоху глобализации.

Ключевые слова: *международные отношения, темпор, синергия, эмерджентность, кластеры сродства, эквипотенциальность, типологические группы международных отношений, золотое сечение, экстерналии мировой политики.*